

Social Marginalisation vs. Sustainable Development – Case of Homelessness

Marginalizacja społeczna a rozwój zrównoważony – przykład bezdomności

Paweł Rydzewski

*College of Enterprise and Administration in Lublin (Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości
i Administracji w Lublinie), ul. Bursaki 12, 20-150 Lublin,
E-mail: p.rydzewski@wspa.pl*

Abstract

The article presents the results of the research on marginalization of the homeless in the Lublin Province. 500 individual questionnaire interviews were conducted with the homeless in four cities in the region. Specially developed for this type of research indicators were used. The research findings show that more than half of the homeless experience very high levels of social exclusion (maximum, on the scale). The article also attempts to link the exclusion level with social and demographic characteristics of the homeless (gender, age, education) and variables, such as causes and length of homelessness, family-of-origin and willingness to get out of homelessness. The research conducted contributes to the discussion on the social dimension of sustainable development and its barriers, such as marginalization.

Key words: homelessness, marginalization, social exclusion

Streszczenie

W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących marginalizacji osób bezdomnych na terenie województwa lubelskiego. Przeprowadzono 500 indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych z bezdomnymi w czterech miastach regionu. Wykorzystując opracowane specjalnie dla tego typu badań wskaźniki stwierdzono, że ponad połowa bezdomnych charakteryzuje się bardzo dużym (maksymalnym na skali) poziomem wykluczenia społecznego. W artykule podjęto również próbę powiązania wielkości marginalizacji bezdomnych z ich cechami społeczno-demograficznymi (płeć, wiek, wykształcenie) oraz takimi zmiennymi, jak typ przyczyny bezdomności, długość stażu bezdomności, typ rodziny pochodzenia i chęć wyjścia ze stanu bezdomności. Przeprowadzone badania stanowią przyczynek do dyskusji odnoszącej się do społecznego wymiaru rozwoju zrównoważonego oraz jego barier takich jak marginalizacja.

Słowa kluczowe: bezdomność, marginalizacja, wykluczenie społeczne

---

Introduction

The concept of sustainable development, which refers to satisfying the rights and needs of the present and future generations, is usually examined at three different levels: ecological, social and economic. It is important to note that degradation may affect not only the natural environment, but also the social one. Hence, social issues are as important as ecological and economic ones (Borys, 2011; Pawłowski, 2009). A social aspect of sustainable development is crucial for our understanding of the

Wprowadzenie

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, odnosząca się do zaspokojenia praw i potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń rozpatrywana jest najczęściej na trzech płaszczyznach: ekologicznej, społecznej i ekonomicznej. Istotne w takim rozumieniu rozwoju zrównoważonego, jest spostrzeżenie, że degradacji może ulec nie tylko środowisko przyrodnicze, ale także społeczne. Kwestie społeczne są przy tym traktowane równorzędnie z ekologicznymi i ekonomicznymi (Borys, 2011; Pawłowski, 2009). Jest

concept, since protection of the natural environment and planet's resources, and economic development which does not disrupt this natural system are not sufficient for the harmonious development of societies. It is important that ecologically and economically sustainable development should proceed in conditions free from violent social conflicts, and the largest number of people could benefit from it (Kras, 2011; Hueting, 2011; Papuziński, 2011).

It is hardly possible that social conflicts are fully eliminated. They are an inherent feature of human societies. In fact, they also have positive aspects, contributing to an increase in functionality of social systems. What must be eliminated are violent conflicts of a destructive nature – this thesis in sociology has been formulated by, for example, L. Coser, one of the main representatives of functional conflict theory (Turner, 1985). Destructive social conflicts, especially those occurring in a macro structural sphere, stem mostly from an uneven distribution of wealth and unequal access to services, which is often associated with the phenomenon of social inequality in contemporary social science.

Social inequalities occur when people are unequal, not because of their specific physical or mental features, but because they belong to some particular groups or social categories. It should be borne in mind, however, that not every difference or otherness determines social inequality. The fact of belonging to a particular group or social category must be connected with an unequal access to limited and socially valuable benefits, for example material goods, possibility of making socially important decisions, also those concerning other people, and enjoying recognition and respect. Unequal access is very often put down to the fact that certain categories of people are socially and economically disadvantaged and marginalised from *mainstream* society. This is now present in many countries, both developing and highly developed.

Social inequalities, in turn, are often connected with social marginalization, which is usually understood as exclusion from a meaningful participation in the social life of individuals or social groups. In fact, the concepts of exclusion and marginalization can be used interchangeably. In most modern societies, marginalization is not so much about having no rights to something, but more about inability to exercise them (Szacka, 2008). Therefore, marginalization refers to a process which leads to the situation where different social groups have lost access to important positions in an economic, technological, social, political or cultural sphere.

It seems that the desire to provide a sufficiently high quality of life to most members of society is implicitly included in a social aspect of sustainable development. This can be achieved by promoting a high economic growth harmonized with the natural environment needs, while maintaining a social order and keeping unavoidable social conflicts in

to bardzo istotny rys perspektywicznego rozumienia rozwoju zrównoważonego, gdyż sama ochrona naturalnego środowiska przyrodniczego, zasobów planety, a także dbałość o nienaruszający tego porządku rozwój ekonomiczny nie jest wystarczającym warunkiem zharmonizowanego rozwoju społeczeństw ludzkich. Istotne jest bowiem, aby ten zrównoważony ekologicznie i ekonomicznie rozwój przebiegał w warunkach wolnych od gwałtownych konfliktów społecznych i aby z jego dobrodziejstw mogła korzystać jak największa liczba ludzi (Kras, 2011; Hueting, 2011; Papuziński, 2011).

Konfliktów społecznych prawdopodobnie w pełni nigdy nie uda się wyeliminować, gdyż stanowią one immanentną cechę ludzkich społeczeństw – co więcej, konflikty społeczne posiadają także aspekty pozytywne, zwiększające funkcjonalność systemów społecznych. Ważne jest natomiast wyeliminowanie konfliktów gwałtownych o charakterze destrukcyjnym – na gruncie socjologii tezę taką formułuje np. L. Coser, jeden z głównych reprezentantów funkcjonalnej teorii konfliktu (Turner, 1985). Destruktywne konflikty społeczne, zwłaszcza te przebiegające w sferze makrostrukturalnej wynikają najczęściej z nierównomiernej dystrybucji dóbr i nierównomiernego dostępu do usług, co we współczesnych naukach społecznych wiązane jest często ze zjawiskiem nierówności społecznych.

Nierówności społeczne pojawiają się w sytuacji, gdy ludzie są nierówni nie z powodu jakichś posiadanych przez siebie specyficznych cech fizycznych czy psychicznych, lecz wskutek przynależności do określonych grup lub kategorii społecznych. Trzeba jednak pamiętać, że nie każda różnica czy odmiennosc decyduje o nierówności społecznej. Warunkiem koniecznym jest powiązanie członkostwa w określonej grupie lub przynależność do jakiejś kategorii społecznej z nierównym dostępem do rzadkich i cenionych społecznie dóbr, takich jak np. dobra materialne, możliwość podejmowania istotnych społecznie decyzji, w tym decydowania o losie innych ludzi, a także cieszenie się uznaniem i szacunkiem. Ten nierówny dostęp bardzo często polega na tym, iż pewne kategorie ludności są społecznie oraz ekonomicznie upośledzone, zepchnięte na margines. Z tego typu degradacją w sensie społecznym mamy obecnie do czynienia w wielu krajach świata, nie wyłączając krajów wchodzących na ścieżkę intensywnego rozwoju, a nawet wysokorozwiniętych.

Nierówności społeczne z kolei często wiążą się ze społeczną marginalizacją, którą zwykle rozumiemy jako wykluczenie z udziału w życiu społecznym jednostek lub grup społecznych. W gruncie rzeczy, można używać pojęć wykluczenie i marginalizacja zamiennie. W większości współczesnych społeczeństw marginalizacja polega nie tyle na braku uprawnień, ale głównie na niemożności korzystania z nich (Szacka, 2008). Marginalizacja oznacza więc proces, wskutek którego poszczególne grupy spo-

their non-destructive (and preferably, functional) stream. A high standard of living cannot be maintained in societies shaken by outbursts of social discontent, because it is incompatible with a sense of danger. In order to maintain a high life quality, it is necessary to bring social inequalities (inevitable, as they may be) to the level where they pose no threat of social discontent outbreak. Going further, it is necessary to eliminate or at least drastically reduce social exclusion and marginalization – for the sake of the *weaker* members of society, as well as in the interest of the *stronger* ones.

Marginalization can affect various social communities and relates to different levels of social life. This article focuses on the problem of homelessness, which is a global phenomenon (at least in the so-called *civilized societies*). Getting to know the scale and factors influencing marginalisation of the homeless can contribute to an understanding of the social barriers to sustainable development in Poland.

Homelessness – definition and scale

According to the Polish *Social Welfare Act* dated 12 March 2004, a homeless person is *an individual not residing in housing, under the provisions protecting the rights of residents and commune housing resources, and not registered for permanent residence, as provided in the regulations on population register and identity cards, as well as an individual not residing in a housing unit and registered for permanent residence in a unit with no possibility of occupancy.*

Homelessness is sometimes defined broadly as a state of mind, a specific housing or economic situation, as well as a general life situation of an individual. Sometimes, the definition of homelessness is broadened to include a psychological dimension, and focuses on the lack of security resulting from the fact that one's need for housing is not met. A narrow definition of homelessness, on the other hand, is limited to include only individuals living on the street or staying in shelters for the homeless and excludes those who are potentially homeless. According to some scholars, however, this narrow definition includes people who live in places that do not meet the standards of living premises and may adversely affect health and lives of those staying there. Generally, it is difficult to find a satisfactory nominal definition of homelessness which would determine unequivocally whether an individual belongs to a community of the homeless or not. Hence, operational definitions are frequently used in empirical studies (Bielecka-Prus, 2011).

For the purposes of this study, the following operational definition of homelessness was adopted: a homeless person is a person who (1) lives in public places, (2) stays in a night shelter and / or has to spend several hours a day in public places,

leczne tracą dostęp do ważnych pozycji w sferze ekonomicznej, technologicznej, społecznej, politycznej lub kulturowej.

Jak się wydaje, w społecznym aspekcie zrównoważonego rozwoju zawarte jest *implicit* dążenie do zapewnienia odpowiednio wysokiej jakości życia większości członków społeczeństwa. Cel ten można osiągnąć poprzez wysoki i harmonizowany z potrzebami środowiska przyrodniczego rozwój ekonomiczny, jednak przy zachowaniu ładu społecznego i utrzymanie nieuchronnych konfliktów społecznych w ich niedestruktywnym (a najlepiej funkcjonalnym) nurcie. Wysokiej jakości życia nie da się przecież utrzymać w społeczeństwach wstrząsanych wybuchami niezadowolenia społecznego, gdyż wysoka jakość życia jest nie do pogodzenia z poczuciem zagrożenia. W celu utrzymania wysokiej jakości życia niezbędne jest więc sprowadzenie (być może nieuchronnych) nierówności społecznych do poziomu niezagrażającego wybuchem społecznego niezadowolenia. Idąc dalej – konieczne jest wyeliminowane lub przynajmniej radykalne zmniejszenie wykluczenia i marginalizacji – tak dla dobra *słabszych* członków społeczeństwa, jak też w interesie spokoju *silniejszych*.

Marginalizacja może dotyczyć różnych zbiorowości społecznych i odnosić się do różnych płaszczyzn życia społecznego. W tym artykule skoncentrowano się na problemie bezdomności – zjawisku o charakterze globalnym (przynajmniej w odniesieniu do tzw. *społeczeństw cywilizowanych*). Poznanie nasilenia i uwarunkowań marginalizacji w tym szczególnym przypadku może stanowić wkład do zbadania społecznych barier zrównoważonego rozwoju w Polsce.

Bezdomność – rozumienie i rozmiary zjawiska

Według *Ustawy o pomocy społecznej* z dn. 12 marca 2004 (Dz.U. z 2005 r., Nr 64, poz. 565) osobą bezdomną jest *osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowana na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym i zameldowana na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania.*

Bezdomność definiowana bywa czasem szeroko, jako stan psychiczny, określoną sytuację mieszkaniową czy ekonomiczną, a nawet znacznie szerzej, jako ogólną sytuację życiową jednostki. Niekiedy proponuje się dalsze poszerzenie definicji bezdomności o wymiar psychologiczny, z podkreśleniem braku poczucia bezpieczeństwa wynikającego z niezaspokojenia potrzeby mieszkaniowej. Natomiast bezdomność definiowana w sposób węższy ogranicza krąg osób jedynie do tych, które mieszkają na ulicy lub przebywają w schroniskach dla bezdomnych, wyłączając jednostki potencjalnie bez-

(3) stays in a homeless shelter, (4) stays in a shelter for women.

It is difficult to estimate the exact number of homeless people. According to the UN statistics, over 100 million people worldwide are homeless. Studies conducted in English speaking countries show that the age of the homeless is decreasing steadily, which means that the problem affects still younger population. Approximately two fifths of the total homeless population live in Latin America (mainly in Brazil), but homelessness is not just a problem of developing countries. In the United States, for example, there are 1,5 million homeless people. In Poland, it is difficult to determine the exact number of the homeless population, because there is no single definition of homelessness and there are no sufficient studies of the problem nationwide. It is estimated that the number of homeless people increased significantly in the early 90s of the 20th century, which can be attributed to economic and political transformations at that time. Later, this number remained at the same level. The latest available studies for the period between 2000 and 2005 estimate the number of the homeless at 25,000, and sometimes even at 60-65,000. In December 2009, there were approximately 30,000 homeless people in Poland, based on the data collected from welfare institutions (Bielecka-Prus, Rydzewski, Maciejewska, 2011).

Research Methodology

The research was conducted as a part of the project *Social and institutional aspects of homelessness in the Lublin Province*.¹ This article focuses on the problem of marginalization and exclusion of the homeless.

The following indicators of marginalisation were used in the research :

- ✓ not having a mobile phone, no access or very limited access to the Internet (technological exclusion),
- ✓ not having a credit card or bank account (economic exclusion),
- ✓ not participating in public concerts and exhibitions, not going or rarely going to the cinema (cultural exclusion),
- ✓ not reading newspapers and magazines or reading them very occasionally (social and political exclusion).

¹The project *Social and institutional aspects of homelessness in the Lublin Province* was carried out by the College of Enterprise and Administration in Lublin. The project was co-financed by the European Union within the European Social Fund, Priority VII: Promotion of social integration, Measure 7.2: Tackling exclusion and strengthening the social economy sector, Subactivity 7.2.1.: Professional and social activation of people facing social exclusion.

domne. Niektórzy badacze operując wąską definicją bezdomności, jednak włączając do tej kategorii osoby, które przebywają w miejscach, które nie spełniają standardów lokalu mieszkalnego, a przebywanie w nich może negatywnie wpływać na zdrowie i życie osoby tam przebywającej. Ogólnie można stwierdzić, że trudno jest w literaturze przedmiotu znaleźć zadowalającą definicję nominalną bezdomności, rozstrzygającą jednoznacznie przynależność danej osoby do zbiorowości bezdomnych. Dlatego też w badaniach empirycznych stosowane są najczęściej definicje operacyjne (Bielecka-Prus, 2011). W badaniach, których wyniki są przedstawione w tym artykule, przyjęto następującą definicję operacyjną bezdomności: (1) mieszkanie w miejscach publicznych, (2) przebywanie w noclegowni i/lub konieczność spędzenia kilku godzin w ciągu dnia w miejscach publicznych, (3) przebywanie w schronisku dla bezdomnych, (4) przebywanie w schronisku dla kobiet.

Oszacowanie liczby bezdomnych jest trudne. W oparciu o dane ONZ na świecie jest ponad 100 mln bezdomnych. Badania prowadzone w krajach anglosaskich pokazują, że wiek osób bezdomnych systematycznie obniża się, z czego wynika, że problem bezdomności dotyka osoby w coraz młodszym wieku. Około 2/5 ogólnej populacji bezdomnych żyje w Ameryce Łacińskiej (głównie w Brazylii), ale bynajmniej nie jest to tylko problem krajów rozwijających się, np. w Stanach Zjednoczonych żyje ok. 1,5 mln bezdomnych. W Polsce trudno jest ustalić dokładną wielkość populacji bezdomnych, ze względu na brak jednolitej definicji bezdomności, a także z powodu braku badań ogólnopolskich. Według szacunków, gwałtowny wzrost liczby osób bezdomnych obserwowany był na początku lat 90. XX w., co prawdopodobnie wiązało się z przemianami gospodarczymi i politycznymi tego czasu. W późniejszych latach wielkość tej populacji ustabilizowała się. Najnowsze dostępne szacunki dla lat 2000-2005 mówią o 25 tys., a nawet o ok 60-65 tys. bezdomnych. W grudniu 2009 r., na podstawie zebranych informacji nadesłanych przez instytucje wsparcia, w Polsce było ok. 30 tys. bezdomnych (Bielecka-Prus, Rydzewski, Maciejewska, 2011).

Metodologia badań

Badania zostały przeprowadzone w ramach projektu badawczego *Spoleczne i instytucjonalne aspekty bezdomności w województwie lubelskim*.² W tym

²Projekt *Spoleczne i instytucjonalne aspekty bezdomności w województwie lubelskim* zrealizowany został przez WSPiA w Lublinie. Projekt był współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Priorytet VII – Promocja integracji społecznej, Działanie 7.2: Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej, Poddziałanie 7.2.1: Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

It cannot be ignored that lack of your own house or flat is one of the most important elements of exclusion, regardless of the impact of other factors.

This selection of indicators is somewhat arbitrary like in many other studies. However, as Stefan Nowak writes, *out of a range of indicators, we can often choose the one that suits us best from a standpoint of maximizing a particular type of indicator power* (Nowak, 1985). In the analysis presented, the indicators' ranges are much narrower than their theoretical counterparts. However, indicators and their indicata are seldom equivalent in empirical studies (Nowak, 1985), which still allows to draw empirically justified conclusions.

The following basic research questions were asked: (1) to what extent are the homeless marginalised in the Lublin region? (2) what factors influence the degree of marginalization of the homeless?

A questionnaire method and a direct face-to-face interview conducted on the basis of a standardized interview questionnaire were used in the research. The interview questionnaire consisted of 63 questions (130 variables).

As it was impossible to apply a random selection (no sampling frame of the homeless), purposive sampling was employed in the research. The study was conducted in cities located in different parts of the Lublin region. The sample consisted of 500 homeless people, who were interviewed in Lublin (339 people), Chelm (67 people), Zamosc (66 people) and Biala Podlaska (28 people). Cities were chosen as a place to conduct the research, because homelessness is primarily a city problem. Considering the fact, though, that the respondents belong a specific category, it is difficult to speak of a permanent connection with the *home* place. The homeless are a mobile population, those who stay in rural areas in summer are frequently moving to cities in winter in search of some support.

The interviews were conducted mostly in homeless shelters (36.4%), but also at bus or train stations (19.6%), in streets, parks or garden plots (11.6%), in night shelters (6%), social welfare centres (0.8%) and other places (25.6%). This last category was very diverse (eating places, bars, day centres, stairwells, etc.). A variety of places where the research was carried out (winter-time, as it was) certainly increased representativeness of the sample.

In total, 430 men and 67 women (in three cases, the question about gender was left unanswered) were interviewed. The average age in the sample group was 47.8. The youngest respondent was 19 years old, whereas the oldest was 84. The average length of homelessness was 7.3 years.

How representative is the discussed sample group? This question cannot be answered precisely due to a shortage of reliable data on the homeless population in the Lublin region. Taking into account (1) sample size, (2) territorial differentiation, (3) diversity

artykule skoncentrowano się na szczegółowym zagadnieniu marginalizacji i wykluczenia bezdomnych.

W badaniach posłużono się następującymi wskaźnikami marginalizacji:

- ✓ brak telefonu komórkowego, brak dostępu (lub bardzo rzadki dostęp) do Internetu (wykluczenie technologiczne),
- ✓ brak karty kredytowej lub konta w banku (wykluczenie ekonomiczne),
- ✓ niekorzystanie lub bardzo rzadkie korzystanie z ogólnodostępnych koncertów i wystaw, niechodzenie (lub bardzo rzadkie chodzenie) do kina (wykluczenie kulturowe),
- ✓ nieczytanie lub bardzo rzadkie czytanie gazet i czasopism (wykluczenie społeczne i polityczne).

Nie można też zapominać, że brak własnego domu lub mieszkania jest jednym z najważniejszych elementów wykluczenia, niezależnie od wpływu innych czynników.

Jak w wielu innych badaniach, także w tym przypadku dobór wskaźników jest w jakimś stopniu arbitralny, ale jak napisał Stefan Nowak *możemy niejednokrotnie spośród szeregu wskaźników wybrać ten, który odpowiada nam z punktu widzenia maksymalizacji określonego typu mocy wskaźnikowej* (Nowak, 1985). W niniejszych analizach zakresy wskaźników są znacznie węższe niż ich odpowiedniki teoretyczne. Jednak w badaniach empirycznych wskaźniki i ich indicata rzadko bywają równoważne (Nowak, 1985), co jednak nie uniemożliwia wyprowadzania empirycznie uzasadnionych wniosków.

W badaniach postawiono następujące podstawowe pytania badawcze: (1) jaki jest stopień marginalizacji bezdomnych na terenie Lubelszczyzny? (2) od jakich czynników zależy stopień marginalizacji bezdomnych?

Badania przeprowadzono metodą kwestionariuszową, techniką badawczą był indywidualny wywiad bezpośredni, przebiegający z wykorzystaniem standaryzowanego kwestionariusza wywiadu jako narzędzia badawczego. Kwestionariusz wywiadu składał się z 63 pytań (130 zmiennych).

W badaniach zastosowano celowy dobór próby, ze względu na brak możliwości realizacji doboru losowego (nieistniejący z oczywistych powodów operat losowy osób bezdomnych). Badania przeprowadzono w miastach zlokalizowanych w różnych częściach Lubelszczyzny. Próba badawcza składa się z 500 osób bezdomnych, z którymi przeprowadzono wywiady na terenie Lublina (339 osób), Chelma (67 osób), Zamościa (66 osób) i Białej Podlaskiej (28 osób). W miastach – ponieważ bezdomność to przede wszystkim problem miejski, aczkolwiek w przypadku tak specyficznej kategorii respondentów trudno mówić o trwałym powiązaniu z miejscem *zamieszkania*. Jest to zbior-

of places where the interviews were conducted, the degree of representativeness should be high.

More advanced methods of data analysis based on statistical inference are possible only if the sampling is random. When purposive sampling is used, we are left with the analyses based on statistical description (mainly bivariate tables, but without statistical tests), which does not exclude multivariate analyses unless they require statistical inference. In addition to descriptive statistics, the study used bivariate tables and an analysis of the mean. Exploration was applied as a supplementary method.

Multivariate analyses included correspondence analysis and regression analysis for qualitative data. Multivariate analysis is also possible when several variables are combined together to create a new variable – an index³. Indexes are built mostly when the researched phenomenon is a multifaceted one, hence more variables must be used to examine various aspects of this phenomenon. Ultimately, however, what is needed is some aggregate measure, i.e. one variable which will capture different aspects of the studied phenomenon in a concise way. In the described research, the index of exclusion was created.⁴

For example, highly excluded homeless are those who do not have a mobile phone, do not have a credit card and bank account; rarely, very rarely or never use the Internet; rarely, very rarely or never go to the cinema; rarely, very rarely or never read newspapers or magazines; rarely, very rarely or never attend public concerts; and rarely, very rarely or never visit public exhibitions. It was necessary to examine reliability of the proposed index. To do so, the Cronbach's alpha coefficient (which ranges from 0 to 1; where the alpha value of 1 signifies the maximum reliability) was calculated. For the proposed index, the Cronbach's alpha was 0.552, which is not a high value, but a satisfactory one. All analyses were carried out with the use of IBM SPSS.

The research began with preparation of the research tool (the initial phases of the research process had been completed much earlier, at the stage of grant application). Next, the pilot study was conducted on

rowość mobilna, przemieszczająca się: bardzo często zdarza się, że bezdomni w lecie przebywający na terenie gmin, a w okresie zimowym, poszukując wsparcia, udają się do miast.

Wywiady najczęściej przeprowadzano w schroniskach dla bezdomnych (36,4%). Poza tym – na dworcach autobusowych lub kolejowych (19,6%), ulicach, parkach lub działkach (11,6%), noclegowniach (6%), domach opieki społecznej (0,8%) i innych miejscach (25,6%). Ta ostatnia kategoria była bardzo zróżnicowana (jadłodajnie, bary, ośrodki pobytu dziennego, klatki schodowe, itp.). To znaczne zróżnicowanie miejsc realizacji badań (mimo, że prowadzono je w zimie) z pewnością zwiększyło reprezentatywność próby.

Łącznie zbadano 430 mężczyzn i 67 kobiet (w trzech przypadkach pytanie o płeć pozostawione zostało bez odpowiedzi). Średnia wieku z badanej próbie to 47,8 lat. Najmłodszy respondent miał 19 lat, najstarszy – 84 lata. Przeciętny staż bezdomności wynosi 7,3 lat.

Jaki stopień reprezentatywności charakteryzuje omawianą próbę? Precyzyjnie na to pytanie nie można odpowiedzieć, ze względu na brak wiarygodnych danych o populacji osób bezdomnych na terenie Lubelszczyzny. Biorąc pod uwagę: (1) wielkość próby, (2) zróżnicowanie terytorialne, (3) zróżnicowanie miejsc, w których prowadzono wywiady – można szacować, że stopień reprezentatywności może być duży.

Jak wiadomo, bardziej zaawansowane metody analizy danych, oparte na wnioskowaniu statystycznym są możliwe tylko w przypadku prób losowych. Przy wykorzystaniu prób celowych pozostają analizy oparte na opisie statystycznym (głównie tabele dwuzmiennowe, ale bez testów statystycznych), co nie wyklucza analiz wielozmiennowych, o ile nie wymagają wnioskowania statystycznego.

Poza statystykami opisowymi, w analizie podstawowej wykorzystano przede wszystkim tabele dwuzmiennowe oraz analizy średnich. Jako uzupełnienie – eksplorację.

Z analiz wielozmiennowych zastosowano analizę korespondencji i regresję dla danych jakościowych. Analiza wielozmiennowa jest też możliwa dzięki zespoleniu kilku zmiennych i utworzeniu nowej zmiennej – indeksu.⁵ Indeksy budowane są najczęściej wówczas, gdy badane zjawisko jest wieloaspektowe, w związku z czym należy posłużyć się większą liczbą zmiennych, badających rozmaite aspekty tego zjawiska. Ostatecznie jednak zależy nam na uzyskaniu jakiejś miary zbiorczej, jednej zmiennej w syntetyczny sposób ujmującej różne

³ *Combining two or more variables into one new variable is called building an index* (Ch. Frankfort-Nachmias, in: D. Nachmias, 2001, p. 471).

⁴ The index of exclusion was built in the following way: (1) selection of variables, (2) recoding of variables, (3) analysis of the index reliability, (4) summing up the results for all 7 questions and averaging them by a number of questions. As a result, the variable measured on the quantitative level was received. An additional stage (5), i.e. categorisation and recoding of the index resulted in creating another variable (level of exclusion) of the following variable values: very high, high, moderate, slight.

⁵ *Łączenie dwóch lub więcej zmiennych czy wskaźników w jedną złożoną miarę nazywa się budowaniem indeksu*, za: Ch. Frankfort-Nachmias, w: D. Nachmias, 2001, s. 471.

a sample of 15 homeless people. On the basis of conclusions from the pilot study, minor modifications in the questionnaire were introduced. The proper field work was conducted in January, February and March 2010 by a group of 15 interviewers, students of sociology at the College of Administration and Enterprise (WSPA) in Lublin. The interviewers had been trained beforehand and received additional written instructions. The interviewers were also given a list of institutions that support the homeless in Lublin, Chelm, Zamosc and Biala-Podlaska. The average interview lasted 30 minutes (the shortest one lasted 10 minutes, and the longest 90 minutes). The vast majority of respondents (67,8%) were friendly and interested in the interview; 27,8% of respondents co-operated, but were not much interested in the research. Only 4,3% were impatient or reluctant, and one respondent (0,2%) was hostile.

Taking into account all aspects of the conducted research, it may be reasonably assumed that the empirical material obtained is of high quality.

The research results

A number of indicators were used to build the index of exclusion. Before this synthetic measurement tool is used, let us examine its components. The research shows that 49,7% of the homeless have a mobile phone, 28,9% have a credit card or bank account, 11,8% of the homeless use the Internet, 2,2%, go to the cinema, 19,1% participate in public concerts and 8,1% attend open exhibitions. Only newspaper or magazine reading is relatively good, with 79,5% of the homeless reading magazines and newspapers often or very often.

The procedure of constructing the index of exclusion and creating categories of exclusion based on it, is described in the methodological part of the article. 28,3% of the homeless experience very high exclusion from mainstream society, 51,6% experience high exclusion, 17,8% are moderately excluded, and slight exclusion affects 2,2% of the homeless.

The correspondence analysis shows that in the Lublin region, the highest level of exclusion is observed in Chelm, followed by Biala Podlaska, and Zamosc. In Lublin, the exclusion level is relatively low, which is probably connected with the city size and its function in the region. Lublin with the population of about 60-70,000 clearly dominates other studied cities. Chelm, on the other hand, constitutes a special case, as some homeless centres there provide shelter for the homeless from around Poland. It is understandable then that these people experience greater isolation and exclusion.

The highest levels of exclusion are found more frequently among homeless men than women (29,7% in comparison with 19,7%). This may be attributable to the length of being homeless (men

aspekty badanego zjawiska. W omawianych badaniach utworzono indeks wykluczenia.⁶

Dla przykladu: wykluczenie bardzo duze bedzie charakteryzowalo tych bezdomnych, ktorzy nie posiadaja telefonu komorkowego, nie maja karty kredytowej ani konta w banku, rzadko, bardzo rzadko lub wcale nie korzystaja z Internetu, rzadko, bardzo rzadko lub wcale nie chodza do kina, rzadko, bardzo rzadko lub wcale nie czytaja gazet ani czasopism, rzadko, bardzo rzadko lub wcale nie bywaja na ogolnodostepnych koncertach, rzadko, bardzo rzadko lub wcale nie bywaja na ogolnodostepnych wystawach. Projektowany indeks wymagał zbadania rzetelnosci. Typowym sposobem postepowania w takich przypadkach jest obliczenie wspolczynnika alfa Cronbacha (przyjmuje wartosci od 0 do 1; alfa rowna 1 oznacza maksymalna rzetelnosc indeksu). Dla projektowanego indeksu alfa Cronbacha wyniosla 0,552, co nie jest wartoscia wysoka, ale zadowalajaca. Wszystkie analizy przeprowadzono z wykorzystaniem programu IBM SPSS.

Proces badawczy, ktorego rezultaty przedstawione zostaly w niniejszym opracowaniu rozpoczal sie od przygotowania narzedzia badawczego (wcześniejsze fazy procesu badawczego zostaly zrealizowane juz duzo wcześnie, na etapie przygotowywania wniosku o sfinansowanie projektu badawczego). Nastepnie przeprowadzono badania pilotażowe na próbie 15 osob bezdomnych, a wnioski z pilotażu posluzily do wprowadzenia pewnych niewielkich modyfikacji w kwestionariuszu. Wlasciwe badania terenowe zostaly przeprowadzone w styczniu, lutym i marcu 2010 roku, przez grupe 15 ankieterow, studentow socjologii WSPA w Lublinie. Badania terenowe zostaly poprzedzone szkoleniem ankieterow, z ktorych kazdy otrzymal dodatkowo instrukcje dla ankieterow w formie pisemnej. Ankieterzy otrzymali tez liste instytucji wspierajacych bezdomnych na terenie Lublina, Chelma, Zamoscia i Bialej-Podlaskiej. Przecietny czas realizacji wywiadu wynosil 30 minut (najkrótszy wywiad trwal 10 minut, najdluzszy 90 minut). Zdecydowana wiekszosc badanych byla nastawiona przyjaźnie i zainteresowana wywiadem (67,8%). 27,8% badanych wspolpracowalo, lecz nie bylo zainteresowanych badaniem, tylko 4,3% bylo zniecierpliwionych lub niechetnych, a tylko jeden respondent (0,2%) byl nastawiony wrogo.

⁶ Procedura budowy *indeksu wykluczenia* byla nastepujaca: (1) selekcja zmiennych, (2) rekodowanie zmiennych, (3) analiza rzetelnosci projektowanego indeksu, (4) sumowanie wynikow dla wszystkich 7 pytan i usrednienie przez liczbe pytan. W rezultacie uzyskano zmienna mierzona na ilosciowym poziomie pomiaru. Wprowadzenie dodatkowego etapu (5), ktorym byla kategoryzacja i rekodowanie indeksu doprowadzilo do utworzenia kolejnej zmiennej, *poziomu wykluczenia*, mierzonej na porzadkowym poziomie pomiaru, o wartosciach: wykluczenie bardzo duze, duze, umiarkowane i niewielkie.

remain homeless for a longer period), and thus the length of staying outside many social groups, both formal and informal. Consequently, a possible return to normal life in society is more difficult for many men than for women. However, the differences between homeless men and women who experience moderate or low level of exclusion are not that significant, so the final result of this comparison is ambiguous.

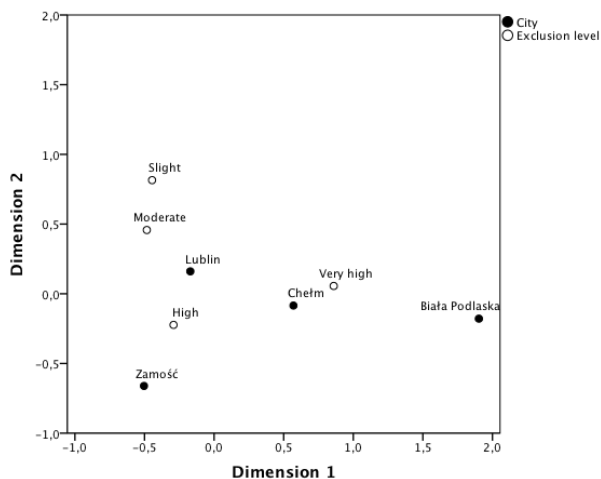

Figure 1. Level of exclusion and place where the research was conducted. Correspondence analysis. Source: Author's own work.

Table 1. Level of exclusion by gender. Source: Author's own work.

Level of exclusion	N/ %	Gender		Total
		Male	Female	
Slight	N	9	2	11
	%	2,1%	3,0%	2,2%
Moderate	N	74	14	88
	%	17,3%	21,2%	17,8%
High	N	218	37	255
	%	50,9%	56,1%	51,6%
Very high	N	127	13	140
	%	29,7%	19,7%	28,3%
Total	N	428	66	494
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Table 2. Level of exclusion by the average age. Source: Author's own work.

Level of exclusion	Average	N	Standard deviation
Slight	43,6364	11	18,55949
Moderate	42,9767	86	12,91144
High	47,3135	252	11,68549
Very High	51,8667	135	8,73473
Total	47,7293	484	11,74201

Social exclusion increases with age: the average age of homeless people suffering mild to moderate exclusion is approximately 43-44 years, the average age of highly excluded homeless people is about 47, and the most excluded are those almost 52 years old. It seems, however, that more important than

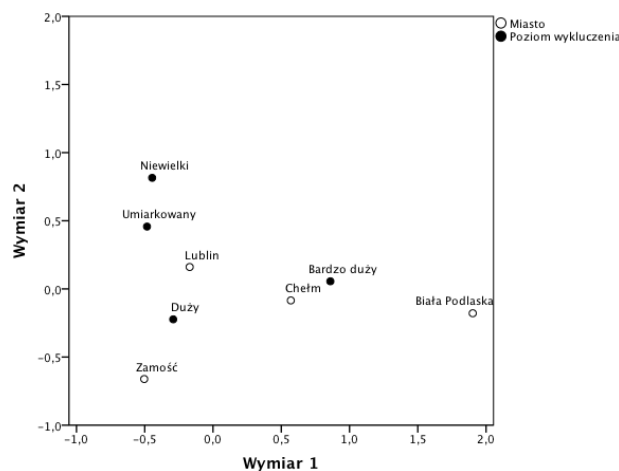
Biorąc pod uwagę wszystkie aspekty przeprowadzonych badań można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że uzyskano materiał empiryczny wysokiej jakości.

Wyniki badań

Do utworzenia indeksu wykluczenia bezdomnych wykorzystano szereg wskaźników. Zanim zaczniemy posługiwać się tym syntetycznym narzędziem pomiaru, przyjrzyjmy jego elementom składowym. W trakcie badań ustalono, że telefon komórkowy posiada 49,7% bezdomnych, kartę kredytową lub konto w banku – 28,9%. Z Internetu korzysta 11,8% bezdomnych, do kina chodzi 2,2%, w ogólnodostępnych koncertach uczestniczy 19,1%, a 8,1% korzysta z ogólnodostępnych wystaw. Jedynie czytelnictwo gazet lub czasopism jest na stosunkowo dobrym poziomie: czyta je często lub bardzo często 79,5%.

W części metodologicznej artykułu opisana została procedura konstruowania indeksu wykluczenia i na jego podstawie tworzenia kategorii wykluczenia. Wykluczenie bardzo duże dotyczy 28,3% bezdomnych, duże – 51,6%, umiarkowane – 17,8%, niewielkie – 2,2% bezdomnych.

Analiza korespondencji ukazuje, że na terenie Lubelszczyzny z największym poziomem wykluczenia bezdomnych mamy do czynienia w Chełmie, w dalszej kolejności – w Białej Podlaskiej, następnie w Zamościu, relatywnie najmniejszym zaś – w Lublinie. Wiąże się to prawdopodobnie z wielkością ośrodka miejskiego (Lublin wyraźnie dominuje nad pozostałymi, objętymi badaniem miastami liczącymi po ok. 60-70 tys. mieszkańców) oraz jego funkcją. Natomiast przypadek Chełma jest specyficzny – w części z tamtejszych ośrodków znajdują się bezdomni pochodzący z całej Polski. Zrozumiałe jest więc ich większe wyizolowanie i wykluczenie.

Rys. 1. Poziom wykluczenia i miejsce badania. Analiza korespondencji. Źródło: Opracowanie własne.

age alone is the length of being homeless linked with age (older people are more likely to have been homeless longer than younger ones, though there are exceptions in this regard).

From the results of correspondence analysis, it follows that there is a clear connection between the level of exclusion and education of the homeless: very high exclusion is linked with primary education, high – with basic vocational education, moderate – with secondary education and low – with higher education. A detailed percentage distribution of this correlation is shown in Table 3. This result can be explained in two different ways: (1) the higher education of an individual, the stronger is their relationship with society in the period preceding homelessness – in institutional, psychological (e.g. awakened needs) and social (e.g. the number and types of social bonds) terms; and some of these relationships are likely to remain; (2) the better educated an individual is, the easier they find to *stay afloat*, despite the adverse conditions of homelessness. In this context, a high level of education can be seen as a kind of barrier against marginalization and exclusion in extremely adverse conditions preventing full participation in society.

Figure 2. Level of exclusion and education. Correspondence analysis. Source: Author's own work.

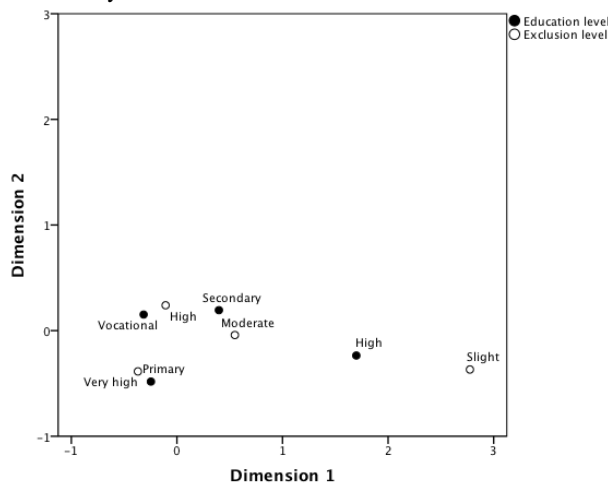

Table 3. Level of exclusion by education. Source: Author's own work.

Level of exclusion	N/ %	Education				
		Primary	Vocational	Secondary	Higher	Total
Slight	N	1	1	5	4	11
	%	,9%	,4%	4,0%	13,8%	2,2%
Moderate	N	18	31	30	9	88
	%	16,5%	13,5%	23,8%	31,0%	17,8%
High	N	51	129	64	12	256
	%	46,8%	56,1%	50,8%	41,4%	51,8%
Very high	N	39	69	27	4	139
	%	35,8%	30,0%	21,4%	13,8%	28,1%
Total	N	109	230	126	29	494
	%	100%	100%	100%	100%	100%

Bardzo wysoki poziom wykluczenia częściej jest udziałem bezdomnych mężczyzn niż kobiet (odpowiednio: 29,7% i 19,7%). Prawdopodobnie wiąże się to z długością stażu bezdomności (wyższy wśród mężczyzn), a więc z długością pozostawania poza obrębem wielu grup społecznych, zarówno nieformalnych jak też formalnych. Tym samym ewentualny powrót do normalnego życia społecznego jest trudniejszy dla wielu mężczyzn niż dla kobiet. Jednak różnice między bezdomnymi kobietami i mężczyznami w zakresie wykluczenia umiarkowanego i niewielkiego nie są znaczne, a więc ostateczny rezultat omawianego porównania nie jest jednoznaczny.

Tabela 1. Poziomy wykluczenia według płci. Źródło: Opracowanie własne.

Poziom wykluczenia	N/ %	Płeć		Ogółem
		Mężczyzna	Kobieta	
Niewielkie	N	9	2	11
	%	2,1%	3,0%	2,2%
Umiarkowane	N	74	14	88
	%	17,3%	21,2%	17,8%
Duże	N	218	37	255
	%	50,9%	56,1%	51,6%
Bardzo duże	N	127	13	140
	%	29,7%	19,7%	28,3%
Ogółem	N	428	66	494
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Wykluczenie rośnie wraz z wiekiem: średnia wieku osób bezdomnych z wykluczeniem niewielkim lub umiarkowanym to ok. 43-44 lata, średnia wieku bezdomnych z wykluczeniem dużym to ok. 47 lat – z wykluczeniem bardzo dużym – prawie 52 lata. Być może istotniejszy od wieku jest czas pozostawania w stanie bezdomności, powiązany z wiekiem (osoby starsze mają większą szansę bycia dłużej bezdomnymi niż młodsze, choć zapewne istnieją też w tym zakresie wyjątki).

Tabela 2. Poziomy wykluczenia według średniej wieku. Źródło: Opracowanie własne.

Poziom wykluczenia	Średnia	N	Odchylenie standardowe
Niewielkie	43,6364	11	18,55949
Umiarkowane	42,9767	86	12,91144
Duże	47,3135	252	11,68549
Bardzo duże	51,8667	135	8,73473
Ogółem	47,7293	484	11,74201

Opierając się na wyniku analizy korespondencji, można stwierdzić, że istnieje wyraźne powiązanie stopnia wykluczenia z poziomem wykształcenia bezdomnych: wykluczenie bardzo duże wiąże się z wykształceniem podstawowym, duże – z zasadniczym zawodowym, umiarkowane – ze średnim i niewielkie – z wykształceniem wyższym. Szczegółowy rozkład procentowy omawianych zależności pokazuje tabela. Wyjaśnienie zaobserwowanych zależności może iść w dwóch kierunkach: (1) im wyższy poziom wykształcenia tym silniejsze po-

Another analysis concerned the relation between exclusion and duration of homelessness. A common-sense assumption could lead us to expect a clear, linear relationship between these two: the longer a person is homeless, the more excluded he/she becomes. This is not the case, though. People who have been homeless for the longest period of time (9 years on average) are characterized by a low level of exclusion (this could be influenced by their adaptation to being homeless), while those who have had a slightly shorter experience of homelessness (8 years on average) are characterized by a very high level of exclusion. It should be noted, however, that the category of the homeless with the longest experience of homelessness and low exclusion level was small and included only 11 individuals. Therefore, the result may be more accidental than reflect general trends. This is only a hypothesis which requires further research.

Table 4. Level of exclusion by the average length of homelessness. Source: Author's own work.

Level of exclusion	Average	N	Standard deviation
Slight	9,2727	11	7,18458
Moderate	6,1591	88	4,60855
High	7,1914	256	5,62962
Very high	8,0352	142	7,15424
Total	7,2958	497	6,00731

Considering the data available, the only measure that can be taken is exploration towards identifying the so called extreme cases. However, the analysis shows that there is just one extreme case in the category of slight exclusion (in other categories, there are many more), so its role in this context is irrelevant.

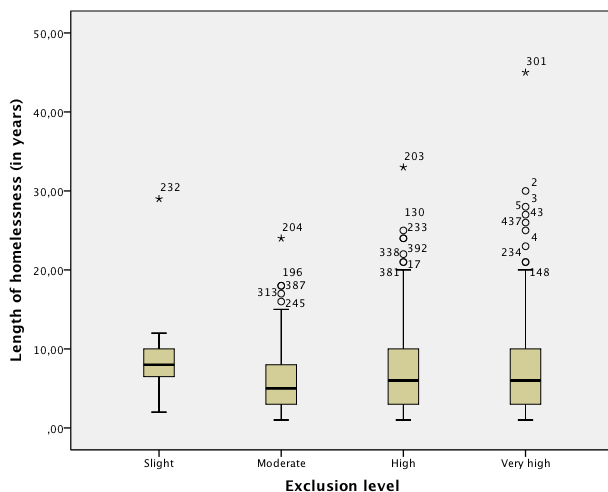
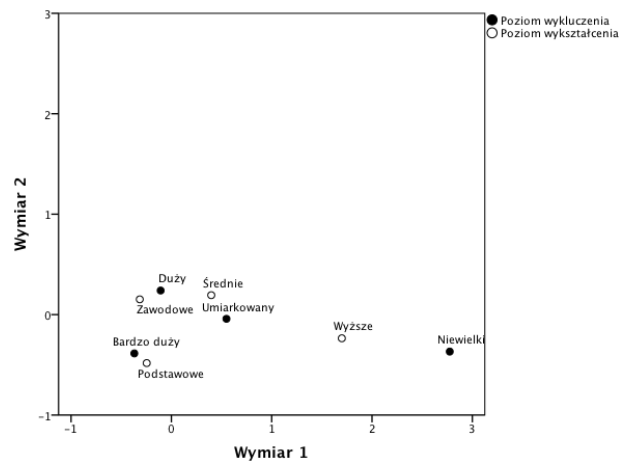

Figure 3. Level of exclusion by length of homelessness. Box-plots. Source: Author's own work.

The level of exclusion among the homeless is related to the type of their family-of-origin. A very high level of exclusion co-occurs with being bro-

wiązania ze społeczeństwem – w zakresie instytucjonalnym, psychologicznym (np. rozbudzone potrzeby) i społecznym (np. liczba i typy więzi społecznych) – w okresie poprzedzającym bezdomność; jakaś część tych powiązań prawdopodobnie pozostaje, (2) im wyższy poziom wykształcenia tym łatwiej *utrzymać się na powierzchni* życia społecznego, mimo niesprzyjających warunków bezdomności. W tym kontekście wysoki poziom wykształcenia można potraktować jako swoistą barierę przed marginalizacją i wykluczeniem w warunkach skrajnie niesprzyjających pełnemu uczestnictwu w życiu społecznym.

Rys. 2. Poziom wykluczenia i wykształcenie. Analiza korespondencji. Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3. Poziomy wykluczenia według wykształcenia. Źródło: Opracowanie własne.

Poziom wykluczenia	N/ %	Wykształcenie				
		Podstawowe	Zawodowe	Średnie	Wyższe	Ogółem
Niewielkie	N	1	1	5	4	11
	%	,9%	,4%	4,0%	13,8%	2,2%
Umiearkowane	N	18	31	30	9	88
	%	16,5%	13,5%	23,8%	31,0%	17,8%
Duże	N	51	129	64	12	256
	%	46,8%	56,1%	50,8%	41,4%	51,8%
Bardzo duże	N	39	69	27	4	139
	%	35,8%	30,0%	21,4%	13,8%	28,1%
Ogółem	N	109	230	126	29	494
	%	100%	100%	100%	100%	100%

Kolejna analiza dotyczyła związku poziomu wykluczenia i stażu bezdomności. Można było oczekiwać wyraźnej, liniowej zależności między tymi cechami, opierając się na zdrowo-rozważnym założeniu, że wraz ze stażem bezdomności rośnie poziom wykluczenia. Tak jednak nie jest. Bezdomni o najdłuższym stażu (średnia ponad 9 lat) cechują się niewielkim poziomem wykluczenia (to mogłoby sugerować wpływ przystosowania do bezdomności), ale z drugiej strony – bezdomni o

ught up in a single-parent family, while being raised in a two-parent family is linked to a slightly lower level of exclusion: often high, but also moderate, or rarely low. It is worth noting that being brought up in a children's home is not related directly to any level of exclusion. Being raised in a single-parent family is often associated with lower socio-economic status, less social control over a child and incomplete or distorted transfer of information important for their gender identification, and later on the ability to adequately fulfil gender roles in adult life. As the research shows, these correlations are not as clear and direct as formerly supposed (Rydzewski, 1997), but they cannot be completely ignored, especially in view of social pathologies occurring in incomplete families. Studies of the homeless population have shown that socially pathological behaviours occurred more frequently in single-parent families than in two-parent families. For example, alcohol abuse by the father is more frequent in single-parent families than in two-parent families (44.9% as compared to 38.2%). Similarly, conflicts with the law (the father sentenced by court) were more frequent in single-parent families (15.3% as compared to 6.4%).

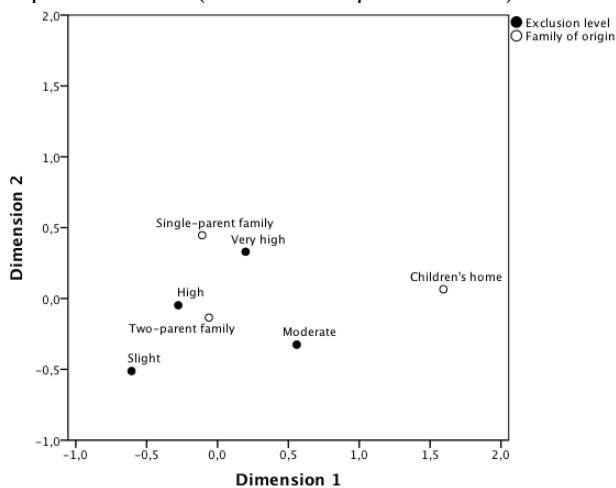

Figure 4. Level of exclusion and family-of-origin. Correspondence analysis. Source: Author's own work.

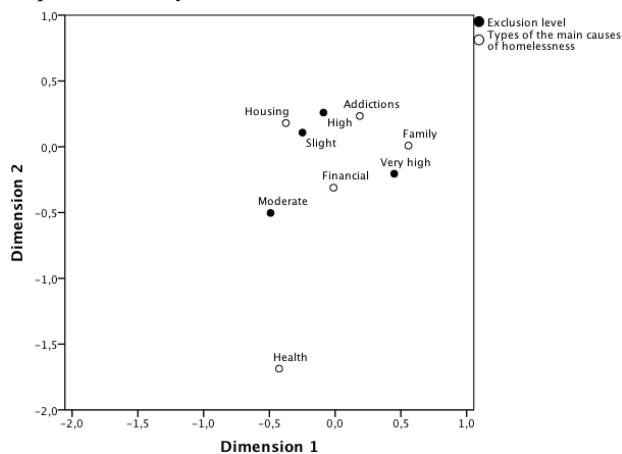

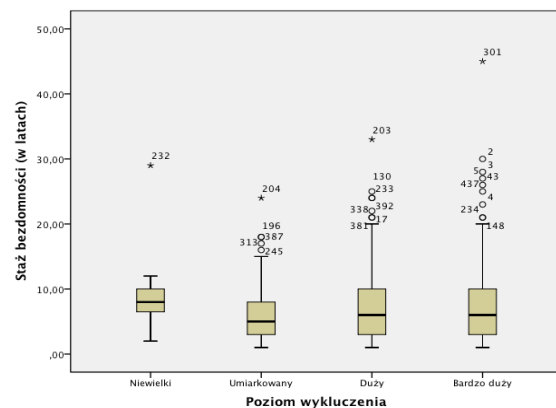
Figure 5. Level of exclusion and main causes of homelessness. Correspondence analysis. Source: Author's own work.

niewiele krótszym stażu (średnia ok. 8 lat) cechują się bardzo dużym poziomem wykluczenia. Warto jednak zwrócić uwagę na niewielką liczebność (zaledwie 11 osób) kategorii bezdomnych o najdłuższym średnim stażu i niewielkim poziomie wykluczenia. Można podejrzewać, że doszły tu do głosu czynniki przypadkowe, nie związane z ogólną tendencją. Jest to jednak tylko hipoteza wymagająca dalszych badań.

Tabela 4. Poziom wykluczenia według średniego stażu bezdomności. Źródło: Opracowanie własne.

Poziom wykluczenia	Średnia	N	Odczylenie standardowe
Niewielkie	9,2727	11	7,18458
Umiarkowane	6,1591	88	4,60855
Duże	7,1914	256	5,62962
Bardzo duże	8,0352	142	7,15424
Ogółem	7,2958	497	6,00731

Jedynym działaniem, które można byłoby podjąć opierając się na posiadanych danych jest eksploracja idąca w kierunku identyfikacji tzw. przypadków skrajnych. Analiza pokazuje jednak, że w przypadku wykluczenia niewielkiego mamy tylko jeden przypadek skrajny (w innych grupach jest ich znacznie więcej), a więc jego rola jest w tym kontekście nieistotna.

Rys. 3. Poziom wykluczenia według stażu bezdomności. Wykresy skrzynkowe. Źródło: Opracowanie własne.

Poziom wykluczenia bezdomnych związany jest z typem rodziny pochodzenia. Wykluczenie bardzo duże współwystępuje z wychowaniem w rodzinie niepełnej, natomiast wychowanie w rodzinie pełnej powiązane jest z nieco niższym poziomem wykluczenia: często dużym, lecz również umiarkowanym, rzadziej niewielkim. Interesujące, że wychowanie w domu dziecka pasuje się jakby poza klasyfikacją poziomów wykluczenia, nie wiążąc się wyraźnie z żadnym z nich. Wychowanie w rodzinie niepełnej często wiąże się z niższym statusem socjoekonomicznym, mniejszym zakresem kontroli społecznej nad dzieckiem oraz niepełnym lub niekształconym przekazem informacji ważnych dla identyfikacji z płcią, a co za tym idzie zdolnością do adekwatnego wypełniania ról związanych z płcią

The relationship between the level of exclusion and causes of homelessness has also been examined. The concept of *cause of homelessness* is potentially very broad. The reason why someone has become homeless can be (and often is) the fact that he/she was deprived of a flat or house for one *reason* or another. So, what should be considered the cause of homelessness? The loss of a flat or house, or the factor that caused the loss? When interviewing the homeless, we get to know not the objective *causes of homelessness*, but the homeless' opinions about these *causes*. This subjective component (inevitable as it is, in this situation) forces us to accept the way the homeless themselves perceive their current situation.

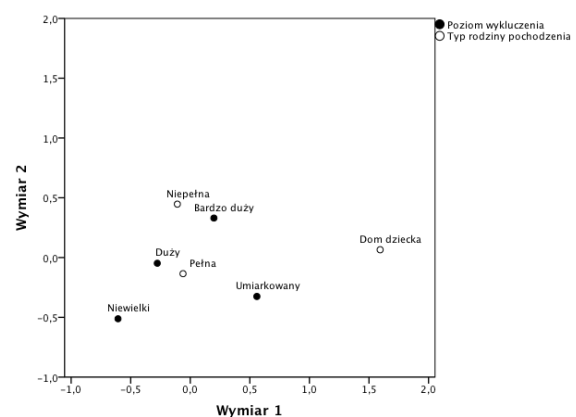
One of the most important causes of homelessness, mentioned in the first place, is alcoholism (20.2%). It is followed by unemployment (13.6%), being kicked out (13.4%), marriage or relationship breakdown (11.1%), eviction (9.9%), debt (7.3%), moving out of one's own free will (5.9%), leaving a penal institution (5.1%), escape from domestic violence (3%) and personal choice (2.8%). Disability (1%), drug addiction (0.6%) and mental illness (0.2%) are mentioned very occasionally.

Opinions of the homeless about the reasons why they have become homeless can be grouped to form a typology of the causes of homelessness. Five types can be distinguished: housing (31.9%), financial (28.4%), addictions (22.8%), family (15.5%) and health type (1.3%). Family causes include the following: marriage or relationship breakdown, voluntary leaving a house to the family, and fleeing from domestic violence. The housing type consists of being kicked out of the house, or eviction. The health type includes disability, mental illness, addictions (alcoholism, drug abuse), and the financial type includes debt, unemployment, or leaving a penal institution.

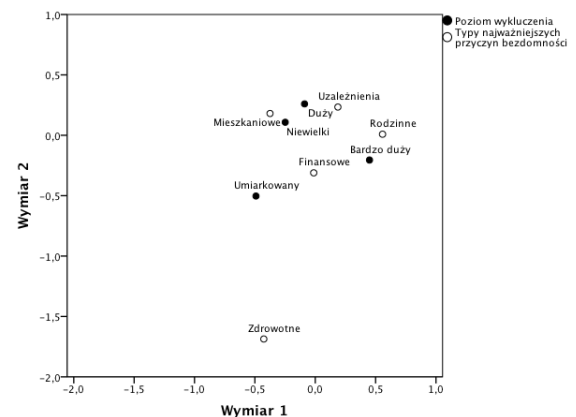
A very high level of exclusion correlates primarily with family and financial causes of homelessness. It is interesting, however, that a low level of exclusion is associated with the housing type. From this, it can be concluded that the exclusion level of the homeless is not so much dependent on the fact that they lost their flat or house, but it is more related to the reasons that led to this loss (family or financial problems) and further on, the underlying factors that caused family or financial problems. It can, therefore, be argued that a high exclusion experienced by some homeless people may have some *primary* cause leading to both homelessness and a high exclusion. This question requires further and more detailed research.

Some connection can be observed between the level of exclusion and the willingness to get out of homelessness. People who want to remain homeless are more frequently highly excluded than those who want to get out of homelessness (as soon as possible or a bit later) (64.9% compared to approxima-

w życiu dorosłym. Jak pokazują badania zależności te nie są tak oczywiste i bezpośrednie jak dawniej mniemano (Rydzewski, 1997), niemniej nie można zupełnie przecenić ich znaczenia, zwłaszcza przy współistniejących elementach patologii społecznej w rodzinach niepełnych. Badania pokazały, że wśród bezdomnych częściej pojawiały się symptomy patologii społecznej w rodzinach niepełnych niż pełnych, np. z nadużywaniem alkoholu przez ojca mamy częściej do czynienia właśnie w rodzinach niepełnych niż w rodzinach pełnych (44,9% w porównaniu z 38,2%). Podobnie w przypadku konfliktów z prawem (ojciec skazany prawomocnym wyrokiem sądu). To zjawisko również częściej występuje w rodzinach niepełnych (15,3% w porównaniu z 6,4%).

Rys. 4. Poziomy wykluczenia i typ rodziny pochodzenia. Analiza korespondencji. Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 5: Poziomy wykluczenia i typy najważniejszych przyczyn bezdomności. Analiza korespondencji. Źródło: Opracowanie własne.

Zbadano również związek poziomu wykluczenia i przyczyn bezdomności. Pojęcie *przyczyna bezdomności* ma potencjalnie bardzo szeroki zakres. Przyczyną tego, że ktoś stał się osobą bezdomną może być (i bardzo często jest) fakt pozbawienia z takich lub innych przyczyn – mieszkania lub domu. Cóż w tej sytuacji należy uznać za przyczynę bezdomności? Stratę mieszkania lub domu, czy czynnik, który tę stratę spowodował? W trakcie wywiadów z bezdomnymi poznajemy w gruncie rzeczy nie (jakieś

tely 24-29%). Moderate or slight exclusion (combined together) is experienced most frequently by people who wish to get out of homelessness as soon as possible (25.2%), far less frequently by those who want to get out of homelessness in future (9.3%) and very rarely by those who want to remain homeless (2.7%). In this case, it is difficult to determine a cause-and-effect relationship. Is a high level of exclusion the reason why the homeless do not want to return to normal social life and turn away from it or vice versa, the desire to remain homeless causes greater marginalization. Presumably, this is a case of interdependence. To determine which direction is stronger would require research panels, which are hardly possible to conduct in the homeless population.

Table 5. Categories of exclusion by the willingness to get out of homelessness. Source: Author's own work.

Willingness to get out of homelessness		Would like to get out of homelessness as soon as possible	Would like to get out of homelessness, but not now	Would like to remain homeless	Difficult to say	Total
Slight	N	10	0	1	0	11
	%	2,8%	,0%	2,7%	,0%	2,2%
Moderate	N	81	7	0	0	88
	%	22,4%	9,3%	,0%	,0%	17,7%
High	N	184	46	12	13	255
	%	51,0%	61,3%	32,4%	56,5%	51,4%
Very high	N	86	22	24	10	142
	%	23,8%	29,3%	64,9%	43,5%	28,6%
Total	N	361	75	37	23	496
	%	100%	100%	100%	100%	100%

The specific character of the homeless population required the use of a purposive sample, which limited the application of more advanced methods of data analysis (statistical inference requires random sampling). Since in the foreseeable future, random sampling of homeless people does not seem real (e.g. due to lack of address details necessary to create a random sampling frame), a simulation, i.e. making analyses assuming a hypothetical probability sampling, was attempted. For this purpose, regression analysis for qualitative data was performed (optimal scaling CatRReg).⁷

The independent variables taken into account included: gender, age, education, marital status, length of homelessness (in years), desire to get out of homelessness, lifestyle (living on one's own, with a partner or in a group), having a family (of procreation and / or of origin), the cause of home-

objektywne) *przyczyny bezdomności*, ale opinie bezdomnych o tychże *przyczynach*. Odwołanie się do komponentu subiektywnego (nieuniknione w tej sytuacji) skazuje nas na konieczność zaakceptowania tego, w jaki sposób bezdomni postrzegają zaistniałą sytuację.

Wśród najważniejszych przyczyn bezdomności, najczęściej wymieniany jest alkoholizm (20,2%). W dalszej kolejności – bezrobocie (13,6%), wyrzucenie z mieszkania (13,4%), rozpad małżeństwa lub związku partnerskiego (11,1%), wymeldowanie lub eksmisja (9,9%), zadłużenie (7,3%), pozostawienie mieszkania z własnej woli (5,9%), opuszczenie zakładu karnego (5,1%), ucieczka przed przemocą w rodzinie (3%) i własny wybór (2,8%). Bardzo rzadko wymieniane są: niepełnosprawność (1%), narkomania (0,6%) i choroba psychiczna (0,2%).

Opinie bezdomnych na temat przyczyn sytuacji, w której się znaleźli można pogrupować tworząc typologię przyczyn bezdomności. W efekcie dochodzimy do pięciu typów: mieszkaniowego (31,9%), finansowego (28,4%), uzależnień (22,8%), rodzinnego (15,5%) i zdrowotnego (1,3%). Na typ rodzinny składają się następujące przyczyny: rozpad małżeństwa lub związku partnerskiego, pozostawienie mieszkania rodzinie z własnej woli i ucieczka przed przemocą w rodzinie; typ mieszkaniowy: wyrzucenie z mieszkania, wymeldowanie lub eksmisja; typ zdrowotny: niepełnosprawność, choroba psychiczna; uzależnienia: alkoholizm, narkomania; finansowy: zadłużenie, bezrobocie, opuszczenie zakładu karnego.

Bardzo duży poziom wykluczenia współwystępuje przede wszystkim z rodzinnym i finansowym typem przyczyn bezdomności. Szczególnie interesujące jest natomiast, że niewielki poziom wykluczenia wiąże się z mieszkaniowym typem przyczyn bezdomności. Można z tego wysnuć wniosek, że poziom wykluczenia bezdomnych mniej zależy od samego faktu utraty mieszkania lub domu, a w większym stopniu związany jest z przyczynami, które do tej utraty doprowadziły (problemy rodzinne, finansowe) i prawdopodobnie głębiej – związany jest z czynnikami leżącymi u podstaw problemów rodzinnych lub finansowych. Można więc postawić tezę, iż przyczyna wysokiego wykluczenia niektórych bezdomnych leży głębiej i być może posiada *praprzyczynę* powodującą zarówno sam fakt bezdomności jak też wysokiego wykluczenia. Sprawa ta wymaga dalszych pogłębionych badań.

Istnieje związek między poziomem wykluczenia i chęcią wyjścia ze stanu bezdomności. Bardzo duże wykluczenie znacznie częściej pojawia się w grupie osób, które chcą pozostać bezdomne, niż wśród osób, które chcą (jak najszybciej lub nieco później) wyjść z bezdomności (odpowiednio: 64,9% i ok. 24-29%). Wykluczenie umiarkowane lub niewielkie (łącznie) występuje najczęściej wśród osób, które jak najszybciej chciałyby wyjść z bezdomności (25,2%), znacznie rzadziej osoby które chciały-

⁷ A typical multivariate linear regression implies quantitative measurement of all variables in the model. Since many important variables do not meet this condition, regression for qualitative data was used. Although it does not allow prediction (formulating regression equation), it enables to study the impact of many independent variables (interacting with each other), measured on any level (Rydzewski, 2010, p. 159-166).

lessness (one of the five types discussed earlier), the frequency of alcohol consumption, type of family-of-origin (single-parent, two-parent, or a children's home), and the place the research was conducted (city). The dependent variable was the index of exclusion.

Table 6. Regression model – summary. Source: Author's own work.

	Multiple R	R-square	Adjusted R-square	Apparent prediction error
Standardised data	0,590	0,348	0,262	0,652

The model as a whole can be accepted. The value of adjusted determination coefficient indicates that the model matches the data relatively well. The independent variables combined explain variance of as many as 26.2% to the dependent variable.

Table 7. Analysis of variance (ANOVA). Source: Author's own work.

	Sum of squares	df	Mean square	F	Significance
Regression	126,032	42	3,001	4,057	0,000
Rest	235,968	319	0,740		
Total	362,000	361			

From among the independent variables applied in the research, the following influence the degree of marginalization of the homeless (they are enumerated according to the value of the standardized beta coefficient, reflecting the hierarchy of the impact of these variables): group 1: education, city, and age; group 2: the cause of homelessness, frequency of alcohol consumption, the desire to get out of homelessness, and having a family; group 3: marital status, lifestyle, and type of family-of-origin.

It turns out that social and demographic variables, particularly education and age, have the biggest influence on the extent to which the homeless are marginalised. They are followed by variables describing life situation of the homeless: the cause of homelessness, frequency of alcohol consumption, attitude to homelessness, and having a family. Variables relating to the life history of the homeless (type of family-of-origin) and to how they function in society (living on their own, living in a group, etc.) have a smaller, though still significant, influence on the level of exclusion. However, most importantly, it seems that neither the length of homelessness nor gender affect the level of marginalization. And yet, it would seem that these two factors (along with education and age) could best differentiate the exclusion levels of the homeless.

The regression results are consistent with the results presented earlier and obtained by other analytical methods, which additionally confirms that the correlations mentioned above exist.

by wyjść z bezdomności, ale dopiero za jakiś czas (9,3%) i bardzo rzadko wśród osób, które chcą pozostać bezdomnymi (2,7%). W tym przypadku trudno jest jednoznacznie ustalić kierunek zależności przyczynowo-skutkowej: czy to duże wykluczenie powoduje, że bezdomni nie chcą już wracać do normalnego życia społecznego, jakby odwracają się od niego – czy odwrotnie: chęć pozostania bezdomnym powoduje większą marginalizację. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z tzw. współzależnością. Rozstrzygnięcie, który z wymienionych kierunków jest silniejszy wymagałoby jednak przeprowadzenia badań panelowych, niemal niemożliwych do realizacji w populacji bezdomnych.

Tabela 5. Kategorie wykluczenia według chęci wyjścia z bezdomności. Źródło: Opracowanie własne.

Chęć wyjścia z bezdomności		Chciałby jak najszybciej wyjść ze stanu bezdomności	Chciałby wyjść ze stanu bezdomności, ale jeszcze nie teraz	Chciałby pozostać osobą bezdomną	Trudno powiedzieć	Ogółem
Niewielkie	N	10	0	1	0	11
	%	2,8%	,0%	2,7%	,0%	2,2%
Umiarkowane	N	81	7	0	0	88
	%	22,4%	9,3%	,0%	,0%	17,7%
Duże	N	184	46	12	13	255
	%	51,0%	61,3%	32,4%	56,5%	51,4%
Bardzo duże	N	86	22	24	10	142
	%	23,8%	29,3%	64,9%	43,5%	28,6%
Ogółem	N	361	75	37	23	496
	%	100%	100%	100%	100%	100%

Ze względu na specyfikę badanej populacji, dobór próby do badań miał charakter celowy, ograniczając możliwość wykorzystania bardziej zaawansowanych metod analizy danych (wnioskowanie statystyczne wymaga doboru losowego próby). Ponieważ w dającej się przewidzieć przyszłości losowy dobór próby osób bezdomnych nie wydaje się realny (np. z powodu braku danych adresowych niezbędnych do utworzenia operatu losowego), podjęto próbę symulacji – przeprowadzenia analiz zakładających hipotetyczny dobór probabilistyczny. W tym celu przeprowadzono analizę regresji dla danych jakościowych (skalowanie optymalne CATREG).⁸

Wśród zmiennych niezależnych uwzględniono: płeć, wiek, wykształcenie, stan cywilny, staż bezdomności (w latach), chęć wyjścia ze stanu bezdomności, tryb życia (indywidualny, w związku partnerskim/koleżeńskim, w grupie), posiadanie rodziny (prokreacji i/lub pochodzenia), przyczyna

⁸ Typowa wielokrotna regresja liniowa zakłada ilościowy poziom pomiaru wszystkich zmiennych w modelu. Ponieważ wiele istotnych zmiennych nie spełnia tego warunku, skorzystano z regresji dla danych jakościowych, która wprawdzie nie pozwala na predykcję (ulożenie równania regresji), ale umożliwia zbadanie wpływu wielu (wchodzących ze sobą w interakcje) zmiennych niezależnych, mierzonych na dowolnym poziomie pomiaru (Rydzewski, 2010, s.159-166).

Table 8. Summary of regression results. Source: Author's own work.

Independent variables	Standardised Beta coefficients	Estimate of the standard error	df	F	Significance
Length of homelessness	-0,026	0,058	1	0,204	0,651
Desire to get out of homelessness	0,167	0,052	3	10,569	0,000
Lifestyle	0,105	0,042	4	6,301	0,000
Having a family	0,163	0,054	2	9,102	0,000
Main cause of homelessness	0,194	0,044	12	19,793	0,000
Frequency of alcohol consumption	-0,154	0,053	4	8,289	0,000
Gender	0,017	0,033	1	0,266	0,606
Age	0,210	0,061	1	11,737	0,001
Marital status	0,106	0,041	5	6,735	0,000
Education	-0,219	0,059	3	13,804	0,000
Type of family-of-origin	0,062	0,033	3	3,534	0,015
City	0,218	0,042	3	27,165	0,000

Dependent variable: Index of exclusion.

Conclusions

Marginalization is particularly visible among the homeless. It is usually high or very high and increases with age. It is also strongly associated with level of education. This correspondence is so strong that it may be assumed that spreading of higher education can significantly reduce marginalization of the homeless, people who by definition are excluded from mainstream society. The fact of being brought up in a single-parent family (but not in a children's home) has also been identified as an important factor influencing the extent of marginalization. Accordingly, it can be concluded that it is not so much being brought up in an in complete family that matters, but bad behaviour patterns that are passed down by parents (alcohol abuse and/or criminal records of their fathers are more common in the life histories of homeless people experiencing high levels of exclusion). The level of marginalization of the homeless is also related to the causes of homelessness, or probably even deeper to the root causes of the problems that led to homelessness. As already mentioned, this question goes beyond the scope of the accumulated material and requires a separate study. The level of exclusion of the homeless depends also on whether they want to get out of homelessness as soon as possible, or prefer to remain homeless. Although the research shows that people with a high degree of marginalization are less willing to return to normal functioning in society, this issue requires further studies, since a corre-

bezdolności (jeden z pięciu typów omówionych wcześniej), częstość spożywania alkoholu, typ rodziny pochodzenia (pełna, niepełna, dom dziecka), miejsce badania (miasto). Zmienną zależną był indeks wykluczenia.

Tabela 6. Model regresyjny – podsumowanie. Źródło: Opracowanie własne.

	Wielorakie R	R-kwadrat	Skorygowane R-kwadrat	Pozorny błąd predykcji
Dane standaryzowane	0,590	0,348	0,262	0,652

Model jako całość może zostać zaakceptowany. Wartość skorygowanego współczynnika determinacji świadczy o stosunkowo dobrym dopasowaniu modelu do danych: zmienne niezależne łącznie wyjaśniają aż 26,2% wariacji zmiennej zależnej.

Tabela 7. Analiza wariancji (ANOVA). Źródło: Opracowanie własne.

	Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	Istotność
Regresja	126,032	42	3,001	4,057	0,000
Reszta	235,968	319	0,740		
Ogółem	362,000	361			

Spośród wprowadzonych zmiennych niezależnych następujące zmienne wywierają wpływ na wielkość marginalizacji bezdomnych (kolejność zgodna z wartością współczynnika standaryzowanego beta, odzwierciedlającego hierarchię wpływu tychże zmiennych): grupa 1: poziom wykształcenia, miasto, wiek, grupa 2: przyczyna bezdomności, częstość spożywania alkoholu, chęć wyjścia z bezdomności, posiadanie rodziny, grupa 3: stan cywilny, tryb życia, typ rodziny pochodzenia.

Okazuje się, że najważniejszy wpływ na wielkość marginalizacji bezdomnych mają zmienne społeczno-demograficzne, w tym przede wszystkim wykształcenie i wiek. W dalszej kolejności – zmienne charakteryzujące sytuację życiową bezdomnych: przyczyna bezdomności, częstość spożywania alkoholu, stosunek do własnej bezdomności, posiadanie rodziny. Mniejszy (ale wciąż istotny) wpływ na poziom wykluczenia mają zmienne odnoszące się do biografii (typ rodziny pochodzenia) oraz aktualnego funkcjonowania społecznego (indywidualny tryb życia, życie w grupie, itd.). Ale chyba najważniejsze jest odkrycie, że ani staż bezdomności, ani płeć nie mają wpływu na poziom marginalizacji bezdomnych. A przecież wydawałoby się, że właśnie te dwie cechy (razem z wykształceniem i wiekiem) mogłyby najbardziej różnicować wielkość wykluczenia bezdomnych.

Wyniki regresji są zbieżne z wynikami przedstawionymi wcześniej i uzyskanymi przy pomocy innych metod analitycznych, co dodatkowo wzmacnia przekonanie o istnieniu faktycznie zachodzących prawidłowości.

lation between these two factors cannot be ruled out.

What is surprising is the fact that there is no documented connection between the level of exclusion, and gender and length of homelessness. The results in this area are inconclusive and require further study.

The regression analysis for qualitative data (in a simulation of a random sampling) confirmed the observations presented above. The variables used in the regressive model, such as frequency of alcohol consumption, marital status and the fact of having or not having a family (of origin or of procreation) also proved to be related to the level of exclusion experienced by the homeless.

The research conducted contributes to the discussion on the social dimension of sustainable development. The existence of barriers, such as social marginalization, breaks the basic principle in the concept of sustainable development, the principle of intragenerational (and – indirectly – intergenerational justice). The article also attempts to identify determinants and variables related to homelessness, which in itself is a form of marginalisation present in all countries. A better understanding of this social group is necessary in order to organise effective aid programs.

References

1. BIELECKA-PRUS J., RYDZEWSKI P., MACIEJEWSKA R., *Spoleczne i instytucjonalne aspekty bezdomności na Lubelszczyźnie*, Wydawnictwo WSPA, Lublin 2011, p. 9
2. BIELECKA-PRUS J., *Spoleczne aspekty bezdomności*, in: eds. Bielecka-Prus J., Rydzewski P., Maciejewska R., *Spoleczne i instytucjonalne aspekty bezdomności na Lubelszczyźnie*, Wydawnictwo WSPA, Lublin 2011, p. 11-13.
3. BORYS T., 2011, Sustainable Development – How to Recognize Integrated Order, in: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development* vol. 6, no 2, p. 75-81.
4. FRANKFORT-NACHMIAS Ch., NACHMIAS D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk, Poznań 2001, p. 471.
5. HUETING R., Environmentally Sustainable National Income and Other Ways to Improve Information About Growth, in: *Problemy Ekorozwoju/ Problems of Sustainable Development*, vol. 4, no 1, p. 31-46.
6. KRAS E., 2011, The Deep Roots of Sustainability, in: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 6, no 1, p. 11-30.
7. NOWAK S., *Metodologia nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1985, p. 177-179.
8. PAPUZIŃSKI A., 2011, Realizacja zrównoważonego rozwoju, in: *Problemy Ekorozwoju/*

Tabela 8. Zestawienie wyników regresji. Źródło: Opracowanie własne.

Zmienne niezależne	Współczynniki standaryzowane Beta	Estymacja błędu standardowego	df	F	Istotność
Staż bezdomności	-0,026	0,058	1	0,204	0,651
Chęć wyjścia z bezdomności	0,167	0,052	3	10,569	0,000
Tryb życia	0,105	0,042	4	6,301	0,000
Posiadanie rodziny	0,163	0,054	2	9,102	0,000
Najważniejsza przyczyna bezdomności	0,194	0,044	12	19,793	0,000
Częstość spożywania alkoholu	-0,154	0,053	4	8,289	0,000
Płeć	0,017	0,033	1	0,266	0,606
Wiek	0,210	0,061	1	11,737	0,001
Stan cywilny	0,106	0,041	5	6,735	0,000
Poziom wykształcenia	-0,219	0,059	3	13,804	0,000
Typ pochodzenia rodziny	0,062	0,033	3	3,534	0,015
Miasto	0,218	0,042	3	27,165	0,000

Zmienna zależna: Indeks wykluczenia.

Podsumowanie

Marginalizacja jest w szczególności sposób wyraźna wśród bezdomnych. Jej poziom jest najczęściej duży lub bardzo duży i rośnie wraz z wiekiem. Jest też silnie powiązana z poziomem wykształcenia. Tak bardzo, że można przypuszczać, że upowszechnienie wyższego wykształcenia może wyraźnie zmniejszyć marginalizację bezdomnych – osób z definicji wykluczonych z normalnego funkcjonowania w życiu społecznym. Z wysokim poziomem marginalizacji wiąże się też wychowanie w rodzinie niepełnej, natomiast nie w domu dziecka, co skłania do wniosku, iż nie tyle brak pełnej rodziny jest tu problemem, ale wychowanie w rodzinie przekazującej niewłaściwe wzory zachowań (nadużywanie alkoholu przez ojców i/lub ich karalność jest częstsza w biografiiach bezdomnych o wysokim poziomie wykluczenia). Poziom marginalizacji bezdomnych wiąże się też z przyczynami bezdomności lub nawet prawdopodobnie głębiej – z przyczynami leżącymi u podstaw problemów, które doprowadziły do bezdomności. Jak już wspomniano, kwestia ta wychodzi poza zakres obecnie zgromadzonego materiału i wymaga odrębnych badań. Poziom wykluczenia bezdomnych powiązany jest też z tym, czy chcą oni jak najszybciej wyjść ze stanu bezdomności, czy też chcą pozostać w dalszym ciągu w swoim obecnym położeniu. Wprawdzie z badań wynika, że osoby o wysokim stopniu marginalizacji rzadziej niż inni bezdomni chcą powrócić do normalnego funkcjonowania społecz-

- oju/Problems of Sustainable Development*, vol. 6 no 1, p. 107-116.
9. PAWŁOWSKI A., 2009, Rewolucja rozwoju zrównoważonego, in: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 4, no 1, p. 65-66.
  10. RYDZEWSKI P., Praca zawodowa kobiet a życie rodzinne, in: ed. Kryczka P., *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, Lublin 1997, RW KUL, p. 254-255.
  11. RYDZEWSKI P., *Socjologiczne analizy rozwodów. Aspekty teoretyczne, empiryczne i metodologiczne*, Wydawnictwo WSPA, Lublin 2010, p.159-166.
  12. SZACKA B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008, p. 315.
  13. TURNER J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 1985, PWN, p. 222-240.

nego, to jednak – jak to już zasygnalizowano wyżej – sprawa wymaga dalszych badań, gdyż nie mamy pewności, czy nie zachodzi tu tzw. współzależność między wymienionymi czynnikami.

Zaskakujące jest stwierdzenie braku udokumentowanego związku między poziomem wykluczenia i płcią oraz stażem bezdomności. Wyniki badań w tym zakresie są niejednoznaczne i również wymagają dalszych badań.

Wykorzystana dodatkowo regresja dla danych jakościowych (w ramach symulacji doboru losowego próby) potwierdziła przedstawione wyżej spostrzeżenia. Wprowadzone do modelu regresyjnego kolejne zmienne, takie jak częstość spożywania alkoholu, stan cywilny oraz fakt posiadania lub nieposiadania rodziny (prokreacji lub pochodzenia) okazały się również mieć związek z poziomem wykluczenia bezdomnych.

Przeprowadzone badania stanowią przyczynek do dyskusji odnoszącej się do społecznego wymiaru rozwoju zrównoważonego. Istnienie barier, takich jak marginalizacja, oznacza złamanie naczelnej w koncepcji rozwoju zrównoważonego idei sprawiedliwości intrageneracyjnej (a pośrednio także intergeneracyjnej). W niniejszej pracy podjęto próbę rozpoznania uwarunkowań i zmiennych związanych z obecną we wszystkich krajach formą marginalizacji, jaką jest bezdomność. Lepsze poznanie tej kategorii społecznej to ważny krok, bez którego formułowanie skutecznych programów pomocowych nie byłoby możliwe.

